

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

DEDIJER, V.: *Sarajevo 1914*. Beograd : Knjige Obradović, 2014, 1 148 s., ISBN 978-86-84441-22-7

„*Milan Hodža a Karel Šviha – alebo keď dvaja robia to isté, nie je to to isté*“.

Prvá verzia rozsiahlej Dedijerovej monografie vyšla v roku 1966 trochu oneskorene k 50. výročiu sarajevského atentátu; jej slovenský preklad vydalo nakladateľstvo EPOCH v roku 1969 (659 strán).¹ Druhé srbské rozšírené vydanie vyšlo v roku 1978 a teraz – k stému výročiu sarajevského atentátu vydalo v roku 2014 belehradské vydavateľstvo Knjige Obradović už tretie, opäť rozšírené a doplnené vydanie tejto asi najznámejšej a aj najpodrobnejšej knihy o sarajevskom atentáte, jeho aktéroch a dozvukoch. To samotné svedčí o tom, že si Dedijerova kniha aj po polstoročí zachovala svoje renomé a patrí k základným dielam o udalostiach, ktoré sú nerozlučne spojené so začiatkom prvej svetovej vojny. A toto konštatovanie platí aj v tom prípade, ak hneď upozorníme, že ani Dedijerovi sa nepodarilo všetky záhady okolo osudových udalostí v júni 1914 v Bosne vysvetliť a v niektorých detailoch sa aj on mýlil, resp. nebol presný (napríklad pri charakterizovaní Verhovského ako tajomníka, zástupcu, resp. pomocníka Artamonova – s. 526, 530 – 531 v slovenskom vydaní) a že sa ešte stále objavujú aj nové dokumenty, ktoré Dedijer nemohol za svojho života spracovať.² Ide napríklad o svedectvá Artamonovho syna

Nikolaja, majora Aca Blagojevića, Verhovského denník, niektoré novosprístupnené písomnosti z ruských archívov a ďalšie dokumenty.

Sarajevský atentát už od 28. júna 1914 pútal obrovskú a sústavnú pozornosť politikov, historikov, vojakov, právnikov i publicistov, pretože zodpovednosť za atentát je úzko spojená aj so zodpovednosťou za rozpútanie prvej svetovej vojny, čo je stále ešte aj po sto rokoch jednou z najzložitejších otázok novších svetových dejín. Ako konštatoval autor „*ani jedna politická vražda v novších dejinách nemala také ďalekosiahle okamžité následky ako zavraždenie arcikniežaťa Františka Ferdinanda v Sarajeve 28. júna 1914*“.³ Nasledoval vojnový konflikt počas ktorého zomrelo, za ťažkých múk a po nesmiernom telesnom aj duševnom utrpení, najmenej 20 miliónov vojakov a civilistov. Vojna, ktorá však nevznikla ako následok atentátu, ale ku ktorej viedli hlboké politicko-ekonomické rozpory medzi veľmocami, rozpútala veľké spoločenské otrasy, spôsobila zánik štyroch veľkých ríš, jej výsledky napomohli vznik nových štátov a táto vojna napokon aj otvorila dvere dvom diktatúram, ktoré katastrofálnym spôsobom poznačili tragické 20. storočie – bolševizmu a fašizmu. Nanešťastie sa téma zodpovednosti za rozpútanie prvej svetovej vojny opakovane politizovala. Stalo sa tak napríklad v rokoch druhej svetovej vojny a aj počas balkánskej krízy koncom 20. storočia, keď sa ako huby po daždi vyrojili opäť desiatky kníh a štúdií, ktoré sa usilovali zvaliť vinu za rozpútanie prvej svetovej vojny na Srbsko a na Rusko.⁴

¹ DEDIJER, V.: *Sarajevo 1914*. Bratislava : EPOCH, 1969. Kniha vyšla pôvodne v belehradskom vydavateľstve Prosveta v roku 1966 a do slovenčiny ju preložili Elena Čierna a Ján Sirácky.

² MAKAROV, I.: *Výstrely v Sarajevo. Kto načal Bolšuju vojnu?* Moskva : Algoritm, 2014.

³ DEDIJER, ref. 1, s. 15.

⁴ O tom podrobnejšie napríklad ŠEMJAKIN, A. L.: Balkanskije vospominanija Vasilija Štrandmana. In: *Rodina* 2014, č. 8, s. 19 – 23.

Dedijer (1914 – 1990) vyštudoval právo a potom sa dal na novinársku dráhu. Ako žurnalista pôsobil pred druhou svetovou vojnou v Londýne a v Gdansku, písal o udalostiach v Španielsku a Poľsku. Ako pätnásťročný navštívil aj Československo a Vysoké Tatry. To všetko bola pre Dedijera vynikajúca príprava, ktorá ovplyvnila aj jeho životné osudy a celú ďalšiu profesionálnu dráhu. Pracoval tiež ako prekladateľ z angličtiny. Ešte v predvojnových rokoch skrýval vo svojom byte v luxusnej belehradskej štvrti Dedinje istého Josipa Broza... Je preto zákonité, že v rokoch druhej svetovej vojny sa ako vlastenec zapojil do odboja a po čase sa stal partizánskym veliteľom a blízkym spolupracovníkom Josipa Broza-Tita. Dedijerovu prvú manželku, lekárku Olgu, zabila tá istá nemecká bomba, pri ktorej bol Tito 9. júna 1943 ťažko zranený.⁵ Potom bol čoskoro dvakrát ranený aj Dedijer a v dôsledku toho oslepol na jedno oko. Následne ho povýšili na plukovníka a poslali na liečenie do Neapola a Káhiry. Na Titovu základňu na ostrove Vis sa vrátil v roku 1944.

Po vojne sa Dedijer venoval historickým výskumom, pričom písal tak o prvej, ako aj o druhej svetovej vojne, predovšetkým o národnooslobodzovacom boji národov Juhoslávie. Prednášal aj na univerzitách vo Veľkej Británii, USA a v škandinávskych krajinách. Ale ešte predtým, ako došlo v roku 1955 k urovnaniu konfliktu Tita s novým sovietskym vedením, Dedijera, ktorý bol členom Zväzu komunistov Juhoslávie, z radov komunistickej strany vylúčili. Mal totiž vždy povahu rebela. Dokonca ho postavili aj pred súd a odsúdili na šesť mesiacov väzenia za nepriateľskú propa-

gandu proti Juhoslávii. Potom odišiel do Veľkej Británie a USA. Ani tam mu jeho osobné vlastnosti nedožičili pokojnú prácu v oblasti historických výskumov (partizánska vojna v Juhoslávii), a keď sa zapojil do Russellovho tribunálu, ktorý sa zaoberal americkou vojnou vo Vietname, po vycestovaní z USA mu istý čas odopierali opätovný vstup do krajiny.

Okrem Sarajeva a partizánskej vojny sa Dedijer zaoberal v niekoľkých knihách aj Titovou biografiou a za významný dvojdielny Titov životopis (1980, 1981) dostal aj značný, vyše polmiliónový honorár v dolároch, ktorý venoval ako základinu dobročinným nadáciám. Významným Dedijerovým činom bolo (spolu s Karlom Jaspersom, Juliusom Augustom kardinalom Döpfnerom a Rusom Melnikovom) aj založenie *Inštitútu pre výskum dejín nacionalneho socializmu* v Západnom Berlíne.⁶ Dedijer zomrel v Rhinebecku (USA) v roku 1990 a želel si byť pochovaný vedľa svojich synov Borivoja a Branimira v Lubľane, hlavnom meste Slovinska. Jeho životné osudy akoby charakterizoval jeho výrok zo šesťdesiatych rokov: „*Je ťažké byť Srbom, ale aké krásne!*“⁷

Pokiaľ ide o jeho monografiu o Sarajeve, veľmi dôkladne sa na ňu pripravoval. Viac ako desať rokov sa venoval výskumu v rôznych archívoch a knižniciach a dostal sa aj k dovtedy neznámym dokumentom. O rozsahu jeho výskumu svedčí aj to, že poznámkový aparát vo vydaní Dedijerovho Sarajeva z roku 2014 má 142 strán (s. 835 – 977); v slovenskom vydaní z roku 1969 boli poznámky na 72 stranách (s. 551 – 623) – to zároveň ukazuje rozsah rozšírenia a aj početné doplnky v treťom vydaní Dedijerovej knihy. Napriek tomu ani jeho monografia nebola, a nie je, posledným slovom pri skúmaní týchto zložitých problémov a ani jeho dielo nie je bez nedostatkov a chybičiek

⁵ Do sovietskej kampane proti Titovi sa po rozchode Stalina a Tita v roku 1948 zapojil na pokyn sovietskeho diktátora aj „spisovateľ“ – propagandista Rovinskij. Ten pod pseudonymom Orest Maľcev napísal román *Juhoslovanská tragédia*, v ktorom tvrdil, že Olga bola agentkou gestapa. V skutočnosti bol však autorom masovo vydané knihy Vladimír Gurevič. Online: <http://www.ljpoisk.ru/archive/3270692.html>.

⁶ Vladimir Dedijer. In: *Der Spiegel*, 1969, č. 3.

⁷ BINDER, D.: Vladimir Dedijer, Tito Biographer And Partisan Fighter, Dies. In: *The New York Times*, December 4, 1990.

tak faktografických, ako aj interpretačných. To však veľký význam jeho obsiahlej monografie ani dnes, po viacerých desaťročiach, neznižuje.

V Dedijskej knihe sú okrem analýz politického vývoja na Balkáne a vzťahov Srbska a Rakúsko-Uhorska vykreslené aj portréty viacerých aktérov spojených so sarajevskými vraždami, tejto závažnej historickej udalosti – následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este, plukovníka Dragutina Dimitrijeviča, Gavrila Principa a mnohých ďalších. Nevedno, či je pravda to, čo o Dedijsovi napísal časopis *Der Spiegel*, že ako malé dieťa vraj sedel na kolenách plukovníka Dragutina Dimitrijeviča – Apisa (1877 – 1917), ktorého pôsobením, spojeným s atentátnikmi, a aj jeho tragickým osudom sa neskôr ako vedec zaoberal. Možno aj tento osobný vzťah, aj keď si Dedijs toto celkom iste nemohol pamätať, ho neskôr priviedli k vážnemu záujmu o sarajevský atentát a o osudy Dimitrijeviča. Vo svojom diele o atentáte sa nemohol vyhnúť ani nekorektnému súdному procesu v Solúne v roku 1917 a napokon tragickému záveru života Dimitrijeviča pred popravnou čatou.

Najnovšie posmrtné vydanie Dedijsovej práce bude ešte dlho základným dielom pre každého historika, ktorý sa bude sarajevským atentátom, začiatkom prvej svetovej vojny a aj solúnskym procesom v roku 1917 zaoberať. Ani do našej súčasnosti sa nepotvrdili rôzne konšpiračné teórie a fantastické hypotézy o zapojení tajných služieb Ruska, Francúzska a Veľkej Británie, ani dohady o účasti niektorých dvorských a politických kruhov v Belehrade, vo Viedni, Budapešti ani v Berlíne, ani boľševikov, slobodomurárov atď. do atentátu, hoci všetky vymenované miesta alebo zločky, či aspoň niektorí ich príslušníci, mohli mať celkom dobré dôvody na odstránenie rakúsko-uhorského následníka trónu. Napriek rozsiahlym propagandistickým kampaniam rakúskej, maďarskej a nemeckej tlače sa dodnes ničím nepotvrdilo, že srbská vláda bola zapojená do organizovania atentátu a ani to, že by mala ne-

jaké podrobné informácie o ňom. Dedijsov hlavný záver, že atentátnici neboli napojení ani na srbské oficiálne miesta, ani neboli len slepým nástrojom srbskej tajnej organizácie *Zjednotenie alebo smrť*, hoci tá ich zásobila zbraňami a pumami a aj vycvičila (major Vojislav Tankosić), ale ich pohnútky pre tento krvavý a z hľadiska dneška aj odsúdeniahodný teroristický čin vychádzali z dobového kontextu a z revolučných snáh bosenskej mládeže, usilujúcej sa o juhoslovanskú jednotu, si stále zachováva svoju platnosť a už sotva bude niekedy radikálne opravený.

Aj v tomto vydaní sa však opakuje Dedijsovo nepodložené podozrenie, pokiaľ ide o Milana Hodžu; totiž že Hodža „...nepodával však memorandá o reforme monarchie, ale informačno-politické správy o tom, čo hovoria politici v parlamentných kuloároch. Tieto donášačské správy Hodža občas podpisoval pseudonymom.“⁸ Dedijs tak vlastne obviňuje Hodžu z udavačstva... Za svoju spoluprácu s následníkom trónu však oveľa horšie dopadol JUDr. Karel Šviha (1877 – 1937), český politik, člen národno-socialistickej strany Václava Klobáča, od roku 1909 poslanec a od roku 1911 predseda poslaneckého klubu tejto strany v ríšskej rade, povolaním sudca v Žamberku. V roku 1911 oznámil právnik Paštika redaktorovi Národných listov J. Anýžovi, že Šviha je konfidentom pražskej polície s platom 800 korún mesačne s krycím názvom Wiener. Z taktických dôvodov – mladočesi práve dojednávali s národnými socialistami predvolebnú dohodu – nebolo toto obvinenie hneď v mladočeských *Národných listoch* publikované. Noviny túto, pre českú verejnosť šokujúcu, správu uverejnili až 4. marca 1914. Šviha po prepuknutí aféry tvrdil, že je nevinný, ale jeho obhajoba nebola príliš rozhodná a presvedčivá a dokázali mu, že sa stýkal s policajným komisárom Klímom. Šviha sa po nevyberavých

⁸ DEDIJS, ref. 1, s. 149. Vo vydaní z roku 2014, je uvedená pasáž na strane 202.

útokoch českej tlače vzdal poslaneckého mandátu, ale na redaktora Národných listov podal žalobu. Podľa výroku pražského porotného súdu sa však Švihovi nepodarilo očistiť svoje meno. Potom na čas zmizol z verejného života a neskôr sa stal úradníkom patentového úradu v Prahe a po prvej svetovej vojne pôsobil ako právny poradca Waldesovej továrne v Prahe. Na Švihovu obhajobu vystúpil prekvapujúco Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý zistil, že Šviha podával informácie z českých politických kruhov pre následníka trónu Františka Ferdinanda. Keďže však v českej verejnosti pretrvávala ešte stále trauma z prípadu konfidenta Karla Sabinu,⁹ Šviha zostal v českom povedomí tiež ako „zradca národa“.¹⁰ Pôsobila tu zrejme aj skutočnosť, že aj keď sa pravidelný mesačný plat od polície u Šviha nedokázal, predseda len prijal z pokladnice štátnej polície za svoje informácie určitú peňažnú čiastku. Za Šviha sa nepostavil ani predseda strany Václav Klofáč, s ktorého súhlasom a vedomím Šviha tieto informácie pre následníka trónu prostredníctvom polície podával. Klofáč sa zrejme – na rozdiel od Masaryka – obával o svoju politickú kariéru a nehodlal ísť proti prúdu verejnej mienky, hoci jeho vyhlásenie mohlo Švihovi pomôcť.

Zaujímavé je porovnať Švihovu činnosť s podobnou činnosťou Milana Hodžu ako člena „belvederskej dielne“ následníka trónu.¹¹

⁹ Karel Sabina (1813 – 1877), český spisovateľ, revolucionár a libretista Smetanovej opery *Predaná nevesta*, bol od roku 1859 až do roku 1866 konfidentom polície za mesačný plat 100 zlatých. Usvedčili ho v roku 1872 a vyhlásili za zradcu národa. Švihova a Sabinova činnosť sa však v morálnej ani vecnej rovine vôbec nedá porovnávať (Sabina udával dokonca aj svojich najbližších príbuzných) a Švihovo „zradcovstvo“ má vcelku iné dimenzie ako konfidentstvo Sabinu.

¹⁰ Už v roku 1914 vyšli nie celkom objektívne brožúry *Karel Šviha, národněsocialistický zrádce národa a Zrádce Karel Šviha před porotou*.

¹¹ V pozostalosti následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este vo viedenskom Haus- Hof- und Staatsarchiv bolo pôvodne 33 Hodžových listov, ale 3 z nich chýba-

Pôsobenie oboch mužov sa v princípe podobalo, ale je tu niekoľko podstatných rozdielov. Predovšetkým Hodža nepodával svoje správy následníkovi trónu prostredníctvom polície, ale zasielal ich jeho vedúcemu vojenskej kancelárie, majorovi Alexandrovi Broschovi von Aarenau, a taktiež nie je známe, že by Hodža za túto svoju činnosť dostal nejakú finančnú odmenu. Podľa obsahu Hodžových listov a memoranda je viac ako jasné (poukázal na to už Leonard Bianchi), že nešlo o udavačstvo, ale o analýzy, situačné správy a návrhy (hlavne *Promemoria* z roku 1911), ako reformovať pomery v Uhorsku.

Ferdinand Vrábek

KRNO, S.: *Himalájske veľmoci*. Nitra: UKF, 2014, 220 s., ISBN 978-80-558-0713-3

Autor monografie prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc., pôsobí na Katedre politológie a euroázijských štúdií FiF UKF v Nitre. Je autorom jedenástich monografií a množstva vedeckých štúdií. Jednou z jeho kľúčových oblastí výskumu je európsky a ázijský geografický priestor. V novej monografii *Himalájske veľmoci* využíva okrem množstva primárnych a sekundárnych odborných zdrojov, rovnako ako v prípade predchádzajúcich monografií aj vlastné skúsenosti s pobytmi v opisovaných štátoch. Monografia je doplnená aj o prílohu, obsahujúcu hlavne autorove fotografie zachytávajúce život v Indii a Číne.

jú. BIANCHI, L.: Listy Milana Hodžu šéfovi vojenskej kancelárie následníka trónu Františka Ferdinanda v rokoch 1907 – 1911. In: *Historický časopis*, ročník XVI-II, 1970, č. 3, s. 427 – 447. O činnosti Milana Hodžu v tomto období podrobne písal KISZLING, R.: Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este. Graz – Köln 1953, s. 227. Porovnaj aj PERNES, J.: *O trůn a lásku. Dramatický život a tragická smrt Františka Ferdinanda d'Este*. Praha: Brána, 2007, s. 23.

Autor analyzuje politiku, kultúru a históriu geografických oblastí dodnes málo reflektovaných slovenskou akademickou obcou. No zatiaľ čo v Bratislave sa aspoň vyučuje študijný odbor sinológia, najbližšia katedra indológie sa nachádza v Prahe. Svetozár Krno sa venuje nedostatočne diskutovanému geografickému priestoru, čo mu poskytuje konkurenčnú výhodu. Nízke všeobecné povedomie, značné skreslenie predstáv či dokonca orientálne vnímanie týchto oblastí predstavuje ideálnu pôdu na publikovanie monografie so zameraním na Indiu a Čínu, ktorá môže pomôcť pri odbúraní predsudkov, zjednodušení a mystifikácií panujúcich v našich zemepisných šírkach.

Monografia je odbornou publikáciou, no písanou zrozumiteľne, čím sa približuje aj k laickému čitateľovi a podáva mu hodnoverný a reálny obraz o himalájskych veľmociach. Nemožno poprieť autorovi odbornosť, jeho značný prehľad a zorientovanie sa v problematike, preto je monografia vhodná aj pre odbornú verejnosť, ktorá pristupuje k týmto dvom štátom ako k novým problémom či oblastiam výskumu. Prehľadná a hutná práca ponúka základný vzhľad do výskumnej oblasti, stručne sa zaoberá dôležitými aspektmi fungovania oboch veľmocí. Vzhľadom na rozsiahlosť problematiky je redukcia nevyhnutnosťou. Publikácia poskytuje stručný, kvalitný základ, ktorý slúži na pochopenie politicko-ekonomickej situácií v dnešnej Číne a Indii, ako aj na pochopenie unikátnych podôb života, plynúcich z tradícií a kultúrnych špecifikácií, ako je kastový systém v Indii či pôvod čínskeho ekonomického zázraku.

Autor sa venuje najľudnatejším krajinám sveta, ktoré spájajú okrem spoločných hraníc na „streche sveta“ aj vzájomné konflikty, priama či nepriama koloniálna minulosť, značný ekonomický rast v posledných desaťročiach a s tým súvisiace členstvo v medzinárodnom zoskupení BRICS. V oboch prípadoch ide o krajiny s dlhou kultúrnou tradíciou, náboženskou, etnickou, geografickou a lingvistic-

kou diverzitou. Svetozár Krno sa nevenuje len politickým otázkam a premene moci v čase. Vzhľadom na kultúrnu vzdialenosť považuje za nevyhnutné objasniť základné kultúrne, náboženské či etnické a jazykové špecifiká Indie a Číny. Tak sa značná časť práce venuje približovaniu kontextu, ktorý je pre mnohých čitateľov veľmi prínosný. Napriek spomenutým podobnostiam nachádzame v krajinách aj veľké rozdielnosti. Jednou z najvýraznejších je politický systém. Zatiaľ čo India sa po získaní samostatnosti spod britskej koloniálnej nadvlády vydala cestou krivajúcej demokracie, v Čínskej histórii nachádzame len krátke demokratické obdobie pred nástupom Čínskej komunistickej strany na čele s Mao Ce-tungom, ktorá naďalej riadi najľudnatejší štát sveta.

V Číne sa náboženské a politické myslenie minulosti navzájom prepájalo. Pôvodné čínske náboženstvá ako kult predkov, konfucianstvo či taoizmus spája autor s legizmom a neskôr do Číny prenikajúcim budhizmom. Budhizmus tu na rozdiel od krajiny pôvodu našiel širšiu podporu a priazeň obyvateľstva a jeho vplyv nie je marginálny.

V prípade civilizačných etáp Číny je dôraz kladený na pohnuté novodobé dejiny, poznačené vnútorným bojom o moc. Dôsledkom mocenských bojov a zásahu zahraničných síl Veľkej Británie a Japonska došlo k pádu čínskeho cisárstva. V roku 1912 bola preto vyhlásená Čínska republika. Autor analyzuje stranický systém Čínskej demokratickej republiky prostredníctvom ich postavenia na základnej pravo-ľavej politickej osi. Zdôrazňuje špecifickú predstavu o demokracii, pochádzajúcu z pera prvého prezidenta Sunjatsena, ktorý „... vytýčil už na začiatku leta 1900 tzv. tri ľudové princípy moderného štátu: nacionalizmus, demokraciu a sociálne blaho“ (s. 68), pričom rozšíril západné trojdelenie moci o dve ďalšie súčasti a to „...4. výber, preskúšanie a cyklické vzdelávanie vládných činiteľov a 5. preventívna občianska, t. j. mimoparlamentná, mimo-

stranická kontrola vládnej moci“ (s. 69). Po relatívne pokojnom období republiky nastalo v Číne politické zemetrasenie, ktoré vyneslo do čela komunistickú stranu s Mao Ce-tungom a jeho experimentmi. Následne sa autor venuje Teng Siao-pingovmu procesu modernizácie, ktorý dopomohol Číne k postaveniu, ktoré má teraz, keď sa stala viac pragmatickou, ako ideologickou. S. Krno si všíma nielen dnešný hospodársky rast, ale aj čínske investície v zahraničí, odbytišťa v tretích krajinách a fakt, že „...z čínskych ulíc na rozdiel od demokratickej Indie zmizla viditeľná chudoba“ (s. 75). Autorova prognóza čínskej budúcnosti je ovplyvnená environmentálnou situáciou, ktorá už dnes spôsobuje značné problémy spojené so znečistením životného prostredia, smogom, ťažbou surovín, kvalitou pitnej vody a konzumným spôsobom života. Druhou problematickou oblasťou je veková a rodová skladba obyvateľstva, ktorá je dôsledkom štátnej politiky. No autor nepredikuje v blízkej ani v strednodobej budúcnosti zmenu politického systému, dôvodom je hlavne široká stredná trieda. V prípade, že by došlo k prevzatíu západného modelu demokracie, ktorý momentálne prežíva krízu, pôjde skôr o špecifickú podobu demokratického systému, autorom označenú ako „...sinodemokracia, v ktorej bude podľa nášho názoru popri nastolovaní demokratickej súťaživosti, s ktorou najstaršia existujúca civilizácia má zanedbateľné skúsenosti, pretrvávajú etatizmus a veľký dôraz na kolektívnu zodpovednosť, a to i na úkor individuálnej slobody v západnom zmysle slova“ (s. 167).

Druhá časť monografie je venovaná Indii, kde sa autor podobne ako v prípade Číny venuje náboženskému životu cez charakteristiku hlavných náboženských prúdov s pôvodom v indickom subkontinente, a to hinduizmom, budhizmom, džinizmom, sikhizmom, báhaizmom. A dovezenými náboženskými systémami, dnes marginálnym zoroastrizmom a judaizmom a prozelytickou funkciou známym kresťanstvom a islamom. Tu sa zastavuje

a približuje pohnuté dejiny sikhizmu, najrozšírenejšieho v Pandžábe, poznačené krvavými masakrami v 20. storočí, ako bol amritsarský masaker v roku 1919 počas hartálu vyhláseného Gándhím. A o vyše polstoročia neskôr sa odohrávajúcu operáciu Modrá hviezda, ktorá stála život nielen ozbrojencov a civilistov, ale pár mesiacov na to sa obeťou tejto operácie stala samotná premiérka Indira Gándhiová, ktorá bola zastrelená svojimi osobnými strážcami sikhského pôvodu. Reakciou na to bola eskalácia komunálneho násillia a pogromy na sikhov (s. 116 – 117).

Opisuje budhizmus, ktorý sa síce zrodil v Indii, ale neudržal si tu dominantné postavenie, tak sa teší väčšej obľube za hranicami Indie. V súčasnosti popularita budhizmu v Indii stúpa či už konverziami, alebo dlhodobým exilom XIV. dalajlámu v Dharmasale. S. Krno mal možnosť stretnúť sa Dalajlámom počas pobytu v Indii v roku 2010 a svoje postrehy zachytáva aj v cestopise. „*Dalajláma je možno z pätiny mediálny produkt, ale jeho zvyšok tvorí silná ľudská biofilná osobnosť. Na rozdiel od celebrit vie formulovať hlboko pomyslený originálny názor opretý o životnú skúsenosť a nie iba o náboženskú funkciu. Svoje postoje nikomu nevnucuje, nikoho neagituje, nič neprikazuje, nič nezakazuje. Nenárokuje si na monopolnú pravdu. Nehovorí, že je to tak a nikdy inak... Pripúšťa, že budhistická viera nie je neomylná.*

Aj keď ako emigrant všeličo preskákaval, nejokká, nestážuje sa, neľutuje sa, necíti sa ukrivdený. Hoci má značné výhrady voči konzumno-ziskovej orientácii Západu a viacerým politickým režimom Východu (napr. aj vo svojej vlasti), nikoho neosočuje, nezatracaje a neponižuje. Nepoužíva hrubé slová, u protivníkov hľadá i pozítiva. Odmieťa zjednodušenú skratku v myslení...

Dalajláma stál väčšinu dňa na drevenej terase. Oficiálne ho uvítal miestny poslanec – hinduista. Prednášal bez papiera štyri dni náboženské aj svetské prejavy. Pri kázňach

často rozprával vtipy. Návštevníci sa smiali, iba európski mnísi sedeli strnulo s kamennými tvármi. Nevedeli sa odviazať. Líder cirkvi je tisíckrát svetskejší a ľudskejší ako jeho niektorí radikálni stúpenci“ (Krno 2013, s. 63 – 64).

Výnimočnosť spoločenského systému v Indii je postavená na neslávnom kastovom systéme. Tento systém vznikol z varnového usporiadania štyroch základných tried, založených zrejme na rasovom princípe (Strnad ed., 2008, s. 48), ktorý sa neskôr transformoval do kást založených na dedičnom povolani, a s tým súvisiacom dedičnom postavení v kastovej hierarchii, ktoré predurčovalo podobu života človeka. Napriek snahám časti obyvateľstva kastový systém pretrváva dodnes. Autor podobne ako mnoho iných stotožňuje ústavné zakotvené zrušenie nedotknuteľnosti (Ústava Indickej republiky, III. hlava, čl. 17) so zrušením kást a kastového systému ako takého, aj keď to nemôžeme chápať ako synonymum. Ako sám autor poznamenáva, kastový systém je vlastné dieťa indických dejín. V prípade konštatovania, že kastový systém „...je pre štát dobrým sluhom, ale zlým pánom“ (s. 94), možno len súhlasiť. Predstavy o ukončení stáročia trvajúceho hierarchického usporiadania spoločnosti a o zmene postavenia nedotknuteľných po schválení ústavného zákona sú naivné. Cudzorodé prvky ako kresťanstvo či islam sa v minulosti, napriek prvotným snahám o rovnoprávnosť, prispôbili kastovému systému a inkorporovali ho v Indii do svojich štruktúr (s. 95). A tak dalitovia¹², hľadájúci vyslobodenie z útlaku založeného na ich kastovom vylúčení, nachádzajú v ich náručí to isté, len v inej farbe. K zmierňovaniu rozdielnosti medzi obyvateľstvom a postupnému miznu-

tiu medzikastových hraníc pomaly dochádza hlavne vo veľkých mestách, ale taká radikálna transformácia spoločnosti predstavuje beh na dlhú trať. Nemožno očakávať, že systém fungujúci asi od príchodu árijského obyvateľstva na územie indického subkontinentu sa v priebehu šesťdesiatročnej demokratickej epizódy prispôbi očakávaniam západnej liberálnej demokracie a naplneniu požiadavky rovnosti obyvateľstva, ktorá aj v štátoch západnej Európy a severnej Ameriky predstavuje skôr ideálny cieľ ako žitú realitu.

Na príklade Rudyarda Kiplinga vysvetľuje prístup označovaný ako orientalizmus. Podľa S. Krna ide o „pestrý súbor sociálno-psychologických predsudkov založených na slabých, falošných, sprostredkovaných, niekedy aj treťou stranou zámerne podsunutých skreslených informácií, deformovaných neraz vlastnými záujmami, ktoré vedú k postojom od romantického idealizovania po apriórne odmietanie inakosti a k pocitom ohrozenia“ (s. 133). Túto myšlienku rozvíja v nasledujúcej štúdii, v ktorej píše: „Pokým orientalizmus u Európanov smeruje na východ, resp. juhovýchod, u Chanov v Číne, v ktorej ekonomicky najrozvinutejšie oblasti sa nachádzajú na východnom pobreží, opačne, na juhozápad“ (Krno, 2016, s. 212).

Moderné politické myslenie sa kreovalo počas protikoloniálneho boja voči britskému impériu, no nejde len o konfliktnú líniu vedúcu medzi domácim obyvateľstvom a kolonizátormi. Konflikty možno nájsť aj vnútri indickej spoločnosti, keď často využili, až zneužili indickú náboženskú heterogénnosť. Napriek tomu, že pomocou Gándhího kampaní sa masovo spropagoval princíp ahinsá, Indii sa nevyhli krvavé straty a pogromy, ktoré aj po osamostatnení tvorili a doposiaľ tvoria žitú realitu.

Za veľmi dôležité možno považovať autorovo konštatovanie hovoriace o súčasnej politickej situácii. Zmieňuje sa o škrvne na kariére súčasného indického premiéra N. Módího,

¹² Pojem dalit znamená utláčaný, rozdrvený. Dnes predstavuje ekvivalent k termínom nedotknuteľní, bezkastoví, zaostale triedy a súpisné kasty. Za dalitov sami seba označujú príslušníci vylúčených skupín obyvateľstva Indie. Daliti dnes tvoria 16 % obyvateľstva Indie, čo predstavuje asi 140 miliónov ľudí (HONS & MARKOVÁ 2012, 9 – 10).

ktorého zázemím je nacionalisticky orientovaná Indická ľudová strana (BJP). Počas Módiho vedenia štátu Gudžarát v roku 2002 došlo k moslimskej genocíde, odporcovia premiérovi vyčítajú, že nezasiahol. Autor týmto náznamom predstavuje širokú tému komunálne motivovaného násillia v Indii, týkajúceho sa nielen moslimskej minority, ale aj kresťanov, sikhov a dalitov. Ukazuje odvrátenú tvár indického nacionalizmu a jeho šírenie hlavne Indickou ľudovou stranou a ostatnými hinduisticko-nacionálnymi stranami a organizáciami, ktorých cieľom je vytvoriť homogénnu hinduistickú Indiu, nielen navonok, ale aj dovnútra¹³ (Veer 1998).

S. Krno sa okrem odbornej výskumnej činnosti venuje aj písaniu cestopisných kníh. Cestopisy nielen dokumentujú jeho expedičnú turistiku a cestovateľské zážitky z cudziny, ale približujú čitateľovi aj kontext a hodnotné informácie, dokresľujúce pobyt v krajinách. Konštatovanie autora, že „...Čína pripomína nevšednú hrubú knihu s príťažlivým, ale súčasne náročným textom. Pre Európanov je ťažko zrozumiteľná, plná hieroglyfov, no o to

viac pútavá. Stojí za to, aby sme si ju všimli a skúmali. Kto nepodlieha stereotypným názorom, vytvára si postoj na základe reálnych, hoci neľahko získaných skúseností, zabudne na námahu a vie prekonať svoje nepohodlie, príde si na svoje. Po čínskej skúsenosti lepšie vnímame nielen vzdialený, ale aj náš svet. Porovnávanie kultúr patrí k základným metódam poznávania“ (Krno 2015, s. 92), môžeme aplikovať aj na Indickú žitú realitu.

Slavomíra Rapčanová

Literatúra

DALMIA, V. & STIETENCROON, H. von (2009). *The Oxford India Hinduism reader*. New Delhi : Oxford University Press

HONS, P. & MARKOVÁ, D. (2012). *Když němí promluví... Antologie hindské a tamilské dalitské literatury*. Červený Kostelec : Pavel Mervart.

KRNO, S. (2014). *Himalájske veľmoci*. Nitara : UKF 2014

KRNO, S. (2015). *Monzúnový Sečuán a čínsky sever*. Bratislava : Karpaty-Infopress.

KRNO, S. (2013). *Od prameňa Gangy po indický Tibet*. Bratislava : Karpaty-Infopress.

Krno, S. (2016). Východ a Západ. In: *Studia Politica Slovaca : časopis pre politické vedy, najnovšie politické dejiny a medzinárodné vzťahy*. ISSN 1337-8163, roč. 9, č. 1 (2016), s. 113 – 125.

SHARMA, J. (2003). *Hindutva: Exploring the Idea of Hindu Nationalism*. New Delhi : Penguin Books India.

STRNAD, J., ed. (2008). *Dějiny Indie*. Praha : NLN.

VEER, P. van der (1998). *Religious Nationalism. Hindus and Muslims in India*. New Delhi : Oxford University Press.

Ústava Indickej republiky, III. hlava, čl. 17.

¹³ Hinduizmus nemôžeme považovať za homogénne náboženstvo, podobné ako náboženstvá abrahámske. Hinduizmus predstavuje veľké množstvo rôznorodých tradícií, niekedy sa navzájom vylučujúcich. Vnútorne približovanie a snaha o homogenizáciu hinduizmu prichádza s britskými kolonizátormi. Neskôr túto tému prevzali politické strany a organizácie hlásiace sa k hinduistickému nacionalizmu, ktoré sa snažia unifikovať heterogénnosť hinduizmu. Prostredníctvom stanovenia piatich všehinduistických sviatkov, pravidiel správania a šírenia schválených vieroučných zásad atď. (DALMIA & VON STIETENCROON 2009, 321 – 330). Mimo to vydělili cudzorodé náboženské systémy, ktoré boli prinesené do Indie a bývajú spájané s obdobím moslimskej nadvlády a kolonializmu. Stúpenci hinduistického nacionalizmu sa domnievajú, že cieľom moslimov a kresťanov je prostredníctvom vyššej pôrodnosti a konverzie ovládnuť Indiu a z pôvodnej hinduistickej tradície vytvoriť marginálny smer. Preto je ich cieľom zvrátiť túto víziu prostredníctvom propagandy, upravovania národných legislatív, rekonverzie a militantných stretov (SHARMA 2003,8 – 12).

BROCKINGTON, D.: *Celebrity Advocacy and International Development*. London and New York : Routledge, 2014, 210 s., ISBN 978-0-415-70721-3

Kniha Dana Brockingtona *Celebrity Advocacy and International Development* je taká nabitá informáciami, ktoré výrazným spôsobom menia naše doterajšie uvažovanie o angažovanosti celebrit v medzinárodnom rozvoji, že ani neviem, kde presne začať. Azda najzásadnejšia časť autorovho výskumu sa vymedzuje voči tvrdeniu, že všetci sa zaujímajú o celebrity a tí, čo tvrdia opak, iba skrývajú svoj záujem. Čaru celebrit podľa tejto perspektívy nikto neunikne. Brockington to vyvracia najprv tým, že poukazuje na nejednoznačnosť doterajšieho výskumu v tejto otázke. Podľa niektorých sa iba 14 % britských dospelých zaujíma o celebrity s dôrazom na klebety o nich, podľa ďalších zas sú celebrity dobrým nástrojom na zaujatie pozornosti u tých, ktorí sa inak o politiku nezaujímajú. Napríklad Oprah Winfrey údajne Obamovi vyhrala voľby, ale možno je to tak, že celebrity iba presvedčujú presvedčených a tí, ktorí napríklad s demokratmi nesúhlasia, sa potom odvrátia aj od samotnej celebrity.

Brockington ďalej kritizuje doterajší výskum, na ktorom sa zúčastňovali vysokoškolskí študenti a študentky zo Spojených štátov, ktorí omnoho viac podliehajú reklame ako iné skupiny obyvateľstva. Tento výskum je teda postavený na chabých základoch. Britský autor sám dospel k záveru, že o celebrity sa zaujímajú najmä mladí ľudia a ženy a najviac mladé ženy – až 40 % žien vo vekovej kategórii 18 – 34 rokov. Celkovo je však sledovanie celebrit menšinovou záležitosťou. Podľa výskumu z roku 2005 až 75 % ľudí buď novinky zo sveta slávnych nečíta, alebo im venuje maximálne päť minút a 70 % tieto novinky nevyhľadáva, ale sa k nim dostávajú náhodou. Iba 17 % ľudí cielene vyhľadáva informácie o celebritách. Brockingtonovi vyšlo, že 13 % sa silno a 17

% mierne zaujíma o celebrity. Pritom ale 75 % ľudí nedáva žiadne dary po výzvach od celebrit.

Ako je teda možné, že známe osobnosti majú taký vplyv na politiku, ako je možné, že im politici a političky načúvajú? Dôvod je vskutku konštruktivistický. Rovnako ako níkym nevolení občania, tak aj naši zástupcovia a zástupkyne veria, že všetci navôkol nasledujú celebrity. Preto je potrebné rozlišovať medzi vplyvom slávnych a vierou v tento vplyv. Až 74 % ľudí si totižto myslí, že ich nezájum o celebrity je netypický. To dáva celebritám auru reprezentantov ľudu, ktorí sa môžu postaviť mocným tohto sveta. Brockingtonov výskum však neukazuje len nezájum ľudí o známe osobnosti, ale aj skutočnosť, že do roku 2005 v médiách množstvo informácií o celebritách síce rástlo, tento trend však skončil, čo naznačuje, že dopyt po celebritách nie je neukojiteľný a aj vydavatelia novín sú si toho vedomí (s. 138). Zdá sa, že množstvo ponúkaných informácií o slávnych dokonca začalo klesať.

K čomu teda dochádza, ak ľudia celebrity nesledujú, ale napriek tomu si o nich všetci myslia, že reprezentujú vôľu ľudu? Celebrity túto vôľu simulujú. Pred očami sa nám odohráva post-demokratické divadlo, v ktorom jedna časť elít ovplyvňuje druhú a ľud je v pozícii pasívnych divákov. Celebrity sú zdanlivým indikátorom zájumu ľudu, hoci ten v skutočnosti nie je zapojený. Dojem verejného tlaku ovplyvňuje politikov a je presvedčivý i pre médiá, aby sa zapojili. Napokon sa môžu pridať aj ľudia následne ovplyvnení samotnými celebritami a médiami. Kľúčovým argumentom je, že tu ale trpí demokracia. Hoci aj niekedy sú presadzované politiky progresívne, nie sú výsledkom vôle ľudu, ale vôle konglomerátu mimovládnych organizácií, známych osobností, korporácií, médií a politikov.

Ak aj dochádza k zapojeniu ľudí, ide o veľmi povrchné zapojenie, napríklad o účasť na koncerte, zaslanie darcovskej SMS či nosenie náramku. Takáto mdlá ľudová účasť však má

za následok len krátkodobý záujem (s. 159), takže politickí lídri potom nemusia dodržať, čo sľúbili, ako sa to stalo v prípade asi najväčšej kampane – Make Poverty History. V prípade lobistických kampaní Bonovej organizácie DATA, ktorú podporili aj George Soros alebo Bill Gates, zas boli podporovatelia niekedy vyzývaní, aby písali politikom protestné emaily, avšak aj tu je vidieť smerovanie takejto „ľudovej“ kampane. O cieľoch rozhodujú vedúci pracovníci mimovládnej organizácie, ktorú sponzorujú elitní filantropi a nadácie a ľud je mobilizovaný, aby podporil vopred definované ciele. Ide tak o top-down model zapojenia občanov (s. 122).

Ďalším problémom spojeným s pôsobením celebrit je najmä otázka dosahu ich pôsobenia. Existuje len veľmi málo takýchto evalvácií a ich metodika je pochybná. Jedným zo spôsobov merania môže byť atmosféra počas konkrétnej udalosti, na ktorej vystupuje celebrita, alebo názory organizátorov. Exaktnejšie je merať množstvo priestoru, ktorý médiá venovali danej udalosti, keď tam je a keď tam nie je celebrita. Na druhú stranu vyhli by sa konkrétnej téme médiá len preto, že by zároveň nezachytili aj niekoho slávneho? Nejasný je aj pôvod peňažných darov napríklad v podobe SMS – prichádzajú kvôli samotnému problému, kvôli tomu, čo sa deje na obrazovke, kvôli celebrite alebo kvôli tomu, čo celebrita hovorí? Hoci sú prípady, keď sa dá jednoznačne potvrdiť vplyv slávnej osoby (napríklad keď Brad Pitt svojou cestou po Afrike prilákal milión podporovateľov pre kampaň ONE), azda jediným zrejším dopadom je posilnenie morálky ľudí v mimovládkach, ktorí prichádzajú do reálneho styku s celebritami (89 – 90).

Hoci nárast angažovanosti celebrit viedol k nárastu príjmov pre veľké mimovládky, nemal za následok zmenu vo vnímaní rozvojových tém verejnosťou. Nedošlo ani ku zmenám, čo sa týka síl spôsobujúcich globálnu nerovnosť. Celebrity prispievajú k systému, v ktorom mimovládky bohatnú aj vďaka tomu, že pozor-

nosť ľudí sa zameriava na drobné dary, a nie na zásadnejšie otázky súčasných globálnych vzťahov. Celebritná angažovanosť je tak kooptovaná neoliberálnym režimom prehlbujúcim globalizáciu (s. 157 – 158).

Ak v niečom Brockingtonova kniha vyniká, je to detailnosť analýzy spolupráce známych osobností a mimovládnych organizácií. Ukazuje, čo to znamená „pochopiť“, ako má správne zamestnanec mimovládky zodpovedný za komunikáciu s celebritou pracovať. Základným prvkom spolupráce medzi mimovládkou a známou osobnosťou je nerovnosť. Mimovládky potrebujú slávnych viac, ako slávni potrebujú mimovládky. Celý vzťah sa točí okolo celebrity a prispôbuje sa jej pracovnému programu. Kľúčovú rolu tu zohrávajú tzv. liaison officers, teda mimovládkari poverení spolupracou so známymi osobnosťami. Tí musia nadviazať s celebritou priateľský vzťah, posielat' jej prania na narodeniny, kvety, drobné dary a, samozrejme, požiadavky na spoluprácu. Kľúčovou súčasťou spolupráce sú výjazdy do terénu, počas ktorých celebrity niekedy zažívajú silné emocionálne okamihy, ktoré menia ich životy, a to utužuje vzťah k mimovládkke.

Výsledkom je autentická performancia. Čo presne však v tomto prípade znamená autenticita? Brockington sa odmieta zúčastňovať na debate, či celebritám na charite „naozaj“ záleží, alebo nie. Autenticita altruizmu celebrit pre neho jednoducho nie je zaujímavá. Mnohí slávni ľudia totižto nepotrebujú publicitu navyše, ktorú charita prináša. Prostredníctvom charity však kultivujú svoju značku. Napr. charitatívna činnosť princeznej Diany bola súčasťou osobnosti, ktorú sa snažila vytvoriť, a táto jej snaha bola kompatibilná s jej skutočným záujmom o problematiku nášho planety. Jednoducho povedané, rovnako ako mnohé iné celebrity, mala viac motivácií, aby konala tak ako konala.

Otázkou potom ostáva, čo je to autenticita. Autenticita je performancia odlišnosti, je to

schopnosť verejne prezentovať svoje „Ja“ (s. 11). Kľúčový nie je prejav naozajstného „Ja“, ale spôsob, akým je toto „Ja“ zahrané. Tým, že Brockingtona nezaujímá, či je motiváciou konkrétnej celebrity, že naozaj chce pomôcť, môže sa venovať otázke, ako je táto snaha pomôcť prezentovaná navonok. Autenticita je tak výsledkom tvrdej práce – snahy, aby vzťah medzi celebritou a témou, ktorej sa venuje, vyzeral autentický (s. 106). Súčasná autenticita môže byť expertná – založená na intelektuálnom poznaní alebo vlastnej skúsenosti, z ktorej vychádza špecifické poznanie životov iných. Môže byť založená na štrukturálnej podobnosti s inými, napríklad tým, že je človek sám chudobný, alebo napríklad je rodičom, ktorý má strach o svoje dieťa. Môže byť založená na empatii, teda na základe skúsenosti, ktorú človek zdieľa s inými, alebo na sympatii, teda emócii vyvolanej niekoho osudom bez vlastnej podobnej skúsenosti. Pri tvorbe autenticity sa tieto zdroje potom rôznym spôsobom kombinujú, najčastejšia je empatická autenticita, keď celebrita „zažije“ chudobu v rámci návštevy konkrétneho miesta, v ktorom pôsobí nejaká organizácia, a túto svoju skúsenosť posúva ďalej.

V konečnom dôsledku je však irelevantné, nakoľko má celebrita naozaj záujem alebo nakoľko skutočný je jej prejav. Autentické i neautentické rozvojové divadlo vyzerá vždy rovnako. Výsledkom je mediálna prezentácia, ktorá akékoľvek problémy alebo osobnostné nedostatky jednoducho vymaže. Kľúčová teda nie je performancia samotnej celebrity, ale to, ako ju zobrazí autor finálneho textu a fotografií či televízneho šotu.

Tu dochádza k jednému z hlavných problémov angažovanosti celebrit. Celé divadlo sa zameriava na známu osobnosť, a nie na problém, na ktorý sa táto osobnosť alebo mimovládka snažia poukazovať. Fotky musia byť urobené tak, aby v prvom rade zobrazovali celebritu, a to v čo najlepšom svetle. Ak aj slávny človek plače, do časopisu sa dostanú iba fotky,

na ktorých vyzerá pekne a nemračí sa tam. Dôležitejšie ako realita chudoby je, či je celebrita správne nasvietená. Samotný príbeh sa potom tiež točí okolo slávnej osoby, a nie okolo problémov napr. chudoby alebo chorôb. Pôsobenie celebrit teda nevedie k zvyšovaniu povedomia o rozvojových témach medzi verejnosťou (hoci existujú výnimky), pretože reportovanie týchto tém je zamerané na celebrity. Na takéto pozitívne zobrazovanie tlačia samotní editori, agenti celebrit, ktorí im robia PR a napokon aj samotné celebrity. Tie si uvedomujú, že sú PR produktom, ktorý musí nejako vyzeráť. Aj keď nechcú byť stredobodom pozornosti a sú si vedomé, že pozornosť by mala byť venovaná niečomu inému, podvoľujú sa, pretože vedia, „že musia hrať divadlo“ (s. 105). Celý príbeh pre noviny je tak v skutočnosti napísaný ešte predtým, než ho jeho aktéri zažijú.

Brockington cituje výskum, ktorý odlišuje dva štýly reprezentácií celebrit a tém, ktorým sa venujú. Audrey Hepburn sa darilo odvádzať pozornosť od svojej vlastnej osoby a zamerať sa na potreby chudobných. Angelina Jolie Pitt naopak priťahuje pozornosť k jej statusu celebrity a jej vlastným reakciám na utrpenie, ktorého bola svedkom. Tento prístup umlčuje hlas trpiaceho a naopak zdôrazňuje hlas celebrity. Emočný vzťah medzi divákom a trpiacim je tak nahradený vzťahom medzi divákom a celebritou, čo potom nemusí viesť k aktivite diváka.

Brockington kritizuje aj prepojenie slávnych ľudí a korporácií. Vysvetľuje históriu celebrit, ktoré vo svojich počiatkoch robili najmä reklamu na spotrebné produkty. Toto prepojenie pretrváva dodnes. Pre firmy je výhodnejšie spojiť reklamu s dobročinnosťou. Nielen že je reklama, v ktorej hrajú celebrity, nesmierne drahá, ale zároveň robením dobra zlepšujú svoj imidž sociálne zodpovedných aktérov. Dnes je už vzťah korporácií, celebrit a mimovládnych organizácií taký bežný, že na stránkach firiem nájdeme mimovládky dotazníky, v ktorých majú ozrejmiť, aké majú vzťahy k celebritám, a pod-

Ľa toho sa ich firmy rozhodnú podporiť alebo nepodporiť. Korporátna filantropia sa stáva strategickou súčasťou branding a celebrity na ňom participujú. Problémom je, že korporácie niekedy neradi vidia kritiku od mimovládnych organizácií a tieto v záujme zachovania príjmov jednoducho ustúpia a firmy alebo vlády nekritizujú. Prepojenie mimovládnej a korporátnej sféry prostredníctvom celebrit tak má za následok znižovanie kritickosti občianskej spoločnosti.

V závere si autor kladie otázku, či je, alebo nie je vhodné s celebritami spolupracovať. Súhlasí s radikálnymi kritikmi, že pôsobenie slávnych osobností je symptómom nerovnosti v post-demokracii, v ktorej vládnu elity, že celebrity neprispievajú k zmene nerovných globálnych ekonomických štruktúr, čiže sú niekedy pokrytecké. Kritizuje tiež, že celebrity sa nikomu nezodpovedajú za svoje často problematické konanie.

Podľa neho však celebrity môžu pôsobiť aj pozitívne. Môžu priviesť jednotlivcov k aktivizmu, zmeny v konzumnom správaní môžu viesť k hlbšiemu zapojeniu už takto nalomených občanov. Kľúčové však je, že celebrity môžu byť efektívnym zdrojom zmeny v post-demokracii. Okrem presvedčovania politikov

by mohli prispieť aj k potrebnému posunu verejnej diskusie smerom od charity k zásadnejším otázkam. V tomto zmysle sú celebrity nedostatočne využívaným nástrojom. Brockington uznáva, že ide o elitársku stratégiu a problém nerovnosti a nedemokratickosti ostáva nevyriešený, avšak práve prostredníctvom takýchto elít sa dá dosiahnuť zmena aj v tomto ohľade. Celebrity sú jednoducho súčasťou vládnuceho štruktúr, s ktorými musíme pracovať, a preto je možno vhodnejšie ich využiť takým spôsobom, aby boli podporované egalitárne ciele. Jednoducho povedané, „*na ceste k podpore silnejšej demokratickej deliberácie o rozvojovej politike, môže byť nutné použiť viac elitárskeho lobingu*“ (s. 162).

Optimistický záver spolu s nuansovaným výskumom Brockingtonovu knihu odlišuje od zrejme najradikálnejšieho kritika celebritného humanitarizmu Ilana Kapoora. Recenzovaná kniha je ukážkou priam krásnej vedy, pričom si udržuje ostro kritický postoj, ten však podporuje empirickým výskumom, ktorý využíva nevídaný repertoár metodologických nástrojov. Okrem samotných zistení je to práve kvalita výskumu, ktorú treba osobitne oceniť.

Tomáš Profant